

11. Малиновский, И. Сборник материалов, относящихся к истории папов рады Великого княжества Литовского / И. Малиновский. — Томск, 1901.
12. Русский временник // Советские архивы. — 1970. — № 5. — С. 70–73.
13. Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486–1516 (Kodeks Zagrzebski) / Opracował Józef Garbaciak. — Wrocław — Warszawa — Kraków, 1966.
14. Назаренко, А. В. Неизвестное послание Михаила Глинского / А. В. Назаренко, А. Л. Хорошкевич // Восточная Европа в древности и средневековье. Спорные проблемы истории: тезисы докладов / Чтения памяти В. Т. Пашута, Москва, 12–14 апр. 1993 г. — М., 1993. — С. 115–122.
15. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией: в 15 т. — СПб., 1863. — № 46. — Т. 1.
16. Литовская метрика. Книга Записей 8 (1499–1514) / A. Baliulis [и др.]. — Vilnius, 1995.
17. Полоцкие грамоты XIII — начала XVI в. / сост. А. Л. Хорошкевич. — Вып. III. — М., 1980.
18. Памятники истории Восточной Европы. — М. — Варшава, 1997. — Т. 2.

АБ ПАЦВЯРДЖЭННІ ДВАРАНСТВА ШЛЯХТАЙ ВІЛЕНСКОЙ І ГРОДЗЕНСКОЙ ГУБЕРНЯЎ

(па дакументах Дзяржаўнага гістарычнага архіва (Літвы))

Аляксей Дамарад, аспірант Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта

Улада Расійскай імперыі была зацкаўдзена ў захаванні стабільнасці існаючага сацыяльнага ладу як асновы сваёй дзяржаўнасці. Гэтым можна патлумачыць асаблівую ўвагу самадзяржаў да праблем рэзліментцыі жыцця саслоўяў, што знаходзіла адлюстраванне ў сістэме дакументаў, дзе фіксавалася прыналежнасць да таго ці іншага саслоўя. Асабліва востра паўстала гэта пытанне пасля далучэння да Расійскай імперыі беларускіх земляў, на якіх на працягу стагоддзяў фарміравалася сацыяльная структура. Адным з галоўных для новай улады стала шляхецкае пытанне.

Нягледзячы на тое, што пра разуменне дваранства як саслоўя ў сучасным разуменні гэтага тэрміна можна гаварыць, пачынаючы з уяўлення Пятром I «Табелі аб рангах», менавіта ў «Даравальнай грамаце дваранству» Кацярыны II найбольш поўна быў афіксаваны сацыяльны, юрыдычны і палітычны статус дваранскага саслоўя.

Асабліва цікавым для нас з'яўляецца пытанне аб вызначэнні парадку дакументавання прыналежнасці да расійскага дваранства, паколькі шляхта беларускіх земляў павінна была пацвярджаць сваё шляхецтва (праходзіць індэгнацыю) менавіта па гэтых правілах. «Даравальная грамата дваранству» прадугледжвала выдзяленне радаслоўных дваранскіх кніг у губернях: «...повелеваем пребудущим родам на память: во всякой губернии составить дворянскую родословную книгу, в коей вписать дворянство той губернии, дабы доставить каждому благородному дворянскому роду тем наипаче способы продолжать свое достоинство и название наследственно» [1]. Губернская радаслоўная кніга ў залежнасці ад спосабу атрымання шляхецтва падзялялася на шэсць частак: пажалаванне, ваенная выслуга, грамадзянская выслуга, замежнае дваранства, тытулаванае дваранства, старадаўняе роды.

Гэтым правілам кіравалася расійская адміністрацыя пры унясенні шляхты беларускіх зямель у радаслоўныя кнігі. Тытуляная шляхта праходзіла па пятай частцы кнігі, а нетытулаванае ў асноўнай сваёй масе ўлічвалася ў шостую частку. Такім чынам, мясцовае дваранства разглядалася новай уладай увагуле як частка расійскага, што фармальна павінна было аўтаматычна ўключаць першае ў склад апошняга. Але на практыцы ўсё аказалася больш складана. Надзейным бар'ерам на шляху гэтай аўтаматычнай інтэграцыі зрабіліся урадывыя мерапрыемствы па змяшчэнні колькасці шляхецкіх асоб у заходніх губернях.

Пацвярджэнне шляхецтва — гэта той фармальны момант, які дазваляе сказаць аб прызнанні на агульнарасійскім узроўні саслоўных правоў таго ці іншага шляхціца з беларускіх зямель. З пункта гледжання сучаснай гістарычнай навукі, асабліва цікавым з'яўляецца працэс пацвярджэння дваранскіх правоў менавіта ў Віленскай губерні. Гэта губерня, «тытульная» ў аднайменным генерал-губернатарстве, нейкім чынам апынулася па-за межамі амаль усіх спецыяльных даследаванняў па прызнанні шляхецтва [2]. Калі спісы дваранства Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў да 1917 г. публікаваліся неаднаразова, то адпаведны спіс па Віленскай губерні адсутнічаў, што падчас канкрэтных гістарычных даследаванняў стварала шматлікія канкрэтныя перашкоды [3]. Гэты недахоп кампенсаваць намі дазволілі выяўленню адпаведнага спіса. Апрача таго, выяўлены пэўныя дакументы, якія тлумачаць асаблівасці адпаведнага працэсу і ў суседняй, Гродзенскай, губерні.

У Літоўскім дзяржаўным гістарычным архіве захоўваюцца дакументы, што маюць непасрэднае дачыненне да адзначаных пытанняў. Вынікі зробленага намі вывучэння адпаведных дакументаў з архіва канцэлярыі Віленскага і Гродзенскага губерскіх дваранскіх дэпутатскіх сходаў дазваляюць напэўна казаць аб тыповай сітуацыі з пацвярджэннем шляхецтва, якая складалася ў абедзвюх губернях. Асноўная маса шляхецкіх родаў атрымала пацвярджэнні Віленскага дваранскага дэ-

путатскага сходу на мяжы XVIII–XIX стст., аднак прызнанне дваранскага паходжання на губерскім узроўні было недастатковым. Яно паграбавала зацвярджэння ў Герольдыі — цэнтральным органе дзяржаўнай улады па пытаннях пацвярджэння шляхецтва, які знаходзіўся ў Санкт-Пецярбургу. З гэтай прычыны канчатковае прызнанне ў шляхецкіх правах зацягвалася на дзесяцігоддзі. У выніку асноўная маса дваран, якія пражывалі ў Віленскай губерні, дабілася пацвярджэння свайго статусу толькі ў 30–40-я гг. XIX ст. Такому доўгаму тэрміну вырашэння праблемы спрыялі і аб'ектыўныя прычыны: вайна 1812 г. і паўстанне 1830–1831 гг. Так, род Камаровічаў, які пражываў у Ашмянскім павеце, атрымаў першапачатковае вызначэнне губернскага дваранскага дэпутатскага сходу яшчэ ў 1800 г., аднак Указ імператара, якім Камаровічы канчаткова прызнаваліся ў дваранскіх правах, быў выдадзены толькі ў 1841 г. [4, л. 1, 7]. Аналагічная сітуацыя складалася і з прызнаннем шляхецкіх правоў жыхароў Расіенскага* павета Келішаў. З 1799 г., ад часу прыняцця губерскім дэпутатскім сходам станючых рашэння, аж да 1841 г. яны чакалі афіцыйнага дакумента, дзе ўтрымліваліся словы «прیزнаць род Келішэй в дворянстве...» [5, л. 1, 7].

Увагуле, у Віленскім і Гродзенскім губерскіх дваранскіх дэпутатскіх сходах рашэнні па прызнанні ў шляхецкай годнасці прымаліся дастаткова паслядоўна. Яны грунтаваліся на прадстаўленых доказах. Напрыклад, род Карповічаў меў прышлыі каралі Станіслава Аўгуста ад 1775 г. на шляхецтва і купчую на маёнтак Выкаўшчычына з сялянамі. Дэпутатскі сход зацвердзіў у шляхецтве названы род яшчэ 8 снежня 1798 г. [6, л. 1–2]. У архіўнай справе маюцца два фармулярныя спісы, якія сведчаць, што Антон Міхавіч Карловіч дасягнуў па ваеннай службе звання палкоўніка, узнагароджаны ордэнамі Св. Георгія 4-й ступені, Св. Уладзіміра 4-й ступені «з бантам», Св. Ганны 2-й ступені, залатой шпагай з надпісам «За храбрость», медалямі ў памяць 1812 г. і за ўзяцце горада Парыжа ў 1814 г. Акрамя таго ён з'яўляецца камандзірам 4-га Егерскага палка. Яго бацька Міхал Восі-

* Цэнтр — у сучасным г. Расеняй, Літва.

павіч таксама служыў у расійскім войску: у Віленскім пяхотным палку быў паручыкам [6, л. 7]. Узнагароджаны Антона Карповіча ордэнамі паспрыяла прызнанню яго роду ў дваранстве, паколькі кожны з іх даваў права на спадчыннае дваранства [7, с. 141–142]. Антон Губарэвіч, ураджэнец Лідскага павета, таксама меў ваенны чын. Ён быў штаб-ротмістрам Украінскага ўланскага палка, аднак гэта не дапамагло яму хутка пацвердзіць шляхецкае паходжанне [8, л. 10]. У 1841 г. канчаткова зацвердзіў свой дваранскі статус Дамброўскі з Расонскага павета. Галоўным доказам было тое, што «Домбровские действительно происходят от показанных родителей дворянского происхождения, и все они подушным облачком незаняты, и в числе однодворцев не записаны, к бышему же в 1831 г. мятежу не принадлежали, а потому Павел-Степан и Константин, сыновья Степана, к выше означенному (шляхецкаму) саслоўю — А. Д.) могут быть причислены» [9, л. 13]. Яшчэ больш цікава адбывалася прызнанне шляхецтва роду Машэўскіх. Гэта фамілія атрымала пацвярджэнне ў дваранстве ў Земскім судзе Полацкай правінцыі 22 сакавіка 1773 г. і ў Літоўскім дваранскім сходзе 16 сакавіка 1798 г. Паколькі ў XIX ст. гэтыя тэрытарыяльны адзінкі ўжо не існавалі, 5 мая 1821 г. Гродзенскі дваранскі дэпутацкі сход пастанавіў на падставе ранейшых рашэнняў унесці род Машэўскіх у шостую частку губернскай радаводнай кнігі [10, л. 11]. У сваю чаргу Пясечнік з Лідскага павета прадставіў ў якасці доказаў прышлель караля Аўгуста II на званне вознага, наладзенага іх продку Казіміру ў 1724 г., і дакумент, які пацвярджаў права ўласнасці Антона Пясечніка на трэцюю частку радавога маёнтка. Гэтыя доказы ляглі ў аснову рашэння дваранскага дэпутацкага сходу 1829 г. аб прызнанні Пясечнік у дваранстве і ўнясенні іх прозвішчаў у першую частку радаводнай кнігі Гродзенскай губерні. У 1832 г. гэты род канчаткова быў зацверджаны ў шляхецкай годнасці [11, л. 7, 9].

У цэлым складаны і забытаны працэс праверкі шляхецкага паходжання асоб спарадзіў, акрамя праяў звычайнай для Расійскай імперыі бюракратычнай валакіты, і шмат злоўжыванняў на месцах. Найбольш яскрава праявіліся яны падчас

павятовых дваранскіх выбараў. Так, за незаконную выдачу некаторым фаміліям пасведчанняў аб дваранстве да суда былі прыцягнуты выбраныя на пасады ў дваранскім самакіраванні Віленскай губерні віцэ-маршалак Сальмановіч, Іосіф Квінта, Вікенцій Загорскі, старшыні судаў Тур і Кушалеўскі [12, л. 3]. У 1802 г. у лісце да дваранскага сходу Віленскай губерні цывільны губернатар адзначаў: «Приступая к утверждению дворянских выборов в каждом повете особо произведенных, не могу я утвердить выборов Завилейского, Браславского и Шавельского поветов, по причине учиненных многими дворянами манифестов, поступивших ко мне жалоб, что те выборы учинены ненадлежащим образом, что изданные о выборах узаконения нарушены, что некоторые osoby, собрав сильные партии, в обиду прочих поступали самовольно» [13, л. 132]. Падобнае адбылося ў 1808 г. на выбарах у Віленскім павеце. Павятовага прадвадзіцеля дваранства Забелу выклікалі на губернскія выбары, а ў гэты час яго намеснікі правялі выбары на павятовыя пасады, выбраўшы асоб, якія не маглі ў іх удзельнічаць. Такім незаконным шляхам судзіямі Віленскага земскага суда сталі Тамаш Тышкевіч, Антоній Пражаўлоцкі і Леапольд Вінік, земскім спіраўнікам стаў Каспер Свяхоўскі, а засядацелам у ніжнім земскім судзе — Семятовіч [14, л. 174]. Працывастаніе вышэй дакументу сведчыць аб тым, што парушэнні на выбарах былі звычайнай з'явай, што некаторыя асоб фактычна не дапускалі да ўдзелу ў іх, і, самае галоўнае, яны паказвалі, наколькі жыцучымі былі старыя сямейныя традыцыі, калі найбольш уплывовыя асобы гуртавалі вакол сябе мясцовую шляхту і з яе дапамогай праводзілі патрэбныя ім рашэнні.

Нялікая колькасць дакументаў, што датычыліся шляхецкага пытання, літаральна засыпалі віленскую губернскую канцелярыю. Гэтым можна растлумачыць марудную працу ў складанні спісаў асоб, якія канчаткова пацвердзілі сваё дваранскае паходжанне ў Герольдыі, а таксама спісаў шляхціцаў Віленскай губерні, якія атрымалі дзяржаўныя чыны. Напрыклад, аж да 1843 г. ішла праца па складанні спіса родаў, якія прызнаны ў шляхецтва ў Віленскай губерні на 19 кастрычніка 1831 г. [15, л. 6]. Усяго ў спісе 212 про-

звышчаў, аднак шмат якія з іх выкраслены, таму засталася толькі 179 родаў. У 1836 г. Віленскім дваранскім дэпутатскім сходам быў складзены спіс родаў, канчаткова зацверджаных у дваранстве Герольдзый па стане на 1 студзеня 1836 г.

Такім чынам, на падставе праведзенага даследавання архіўных матэрыялаў

з сучаснай Літвы можна зрабіць наступныя высновы. Канчатковае зацвярджэнне у шляхецтве было першым крокам да інтэграцыі шляхты беларускіх зямель у склад дваранства Расійскай імперыі, дазваляла займаць дзяржаўныя пасады, удзельнічаць у паятовых і губернскіх выбарах, карыстацца саслоўнымі прывілеямі.

Літаратура

1. Полное собрание законов Российской империи. — Собрание первое. Т. 12. — № 16 187.
2. *Dumin, S. Spis szlachty wylegitymowanej w guberniach Grodzieńskiej, Minskiej, Mohilewskiej, Smoleńskiej i Witebskiej* / S. Dumin, S. Gorzynski. — Warszawa, 1992.
3. Алфавитный список дворянским родам, внесенным в дворянскую родословную книгу Витебской губернии с 1785 по 1900 годы. — Витебск, 1900; Алфавитный список дворянских родов Гродненской губернии, внесенных в дворянскую родословную книгу. — Гродно, 1900; Алфавитный список дворянским родам Минской губернии, внесенных в дворянскую родословную книгу по 1-е июля 1903 года, с приложением списка губернским и уездным предводителям дворянства, а также секретарям депутатского собрания. — Минск : Губернская тип., 1903; Алфавитный список дворянских родов, внесенных в родословные дворянские книги Могилевской губернии. Составлен в 1909 году. — Могилев : Типо-Лит. Я. Н. Подзенского, 1909.
4. Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў (далей — LVIA). — Фонд 391 «Канцелярыя Віленскаго губернскаго дваранскаго дэпутатскаго схода». — Воп. 5. — Спр. 310: Дело об установлении происхождения рода Комаровичей Ошмянского уезда (1800-1841 гг.).
5. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 5. — Спр. 287: Родословная рода Келишей Российского уезда герба «Доленга».
6. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 5. — Спр. 281: Дело об установлении дворянского происхождения рода Карповичей Лидского уезда (1832-1837).
7. *Ерошкин, Е. П.* История государственных учреждений дореволюционной России / Е. П. Ерошкин. — М. : Высш. шк., 1983. — 352 с.
8. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 5. — Спр. 215: Дело о дворянском происхождении рода Губаревичей Лидского уезда.
9. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 5. — Спр. 106: Дело об установлении дворянского происхождения рода Домбровских Российского уезда (1799-1841).
10. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 5. — Спр. 403: Дело о дворянском происхождении рода Машевских.
11. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 5. — Спр. 505: Дело об установлении дворянского происхождения рода Писецких Лидского уезда.
12. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 2. — Спр. 78: Решение Департамента о лицах, преданных суду за выдачу некоторым фамилиям свидетельств о дворянском происхождении.
13. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 2. — Спр. 9: Корреспонденция Виленского губернского правления.
14. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 2. — Спр. 12: Переписка Виленского генерал-губернаторства по разным вопросам.
15. LVIA. — Фонд 391. — Воп. 8. — Спр. 408: Переписка с Виленским губернским правлением о родах, признанных во дворянстве после издания указа 19 октября 1831 г.

Из античной мудрости / авт.-сост. Н. А. Гончарова. — Минск, 2004.

Ad patres.

Библия

- К праотцам, т. е. на тот свет (отправиться).
- Отдать Богу душу.
- Уйти в лучший мир.
- Приказать долго жить.